

Tři moskevské mise Mikuláše Varkoče 1589–1594 ve světle diplomatického rituálu Ruska

VLADIMIR PANOV

Následující příspěvek se zaměřuje na prostředky symbolické komunikace v politice Ruska a Římsko-německé říše a rovněž na moskevský diplomatický rituál na konci 16. století.¹ Slezký šlechtic Mikuláš Varkoč jel do Moskvy v letech 1589, 1593 a 1594, aby vyjednal spojenectví proti Turkům, požádal o válečnou pomoc, projednal prostřednictvím mezi Ruskem a Švédskem a zjistil, jak se ruský vládce Boris Godunov staví k polskému zajetí arciknížete Maxmiliána Habsburského.² Na základě těchto misí je možné rekonstruovat ruský diplomatický rituál a zvyky, způsoby sebereprezentace ruských a říšských diplomatů stejně jako názory velvyslanců Rudolfa II. na Rusko.

Ruský velvyslanecký rituál by měl být interpretován ve světle ideologie a politického mýtu „Moskva je třetí Řím“.³ Car Ivan Hrozný, stejně jako předtím byzantský císař, jmenovaný basileus, rituálně zdůrazňoval, že má vyšší postavení než ostatní panovníci,⁴ a velkoknížata Moskvy se nazývala cary dlouho před Ivanem IV., i když nikdy tento titul nezaměňovali s titulem hlavy Římsko-německé říše. Nejvyšším panovníkem byl basileus. Tento titul Rusko ze svého pohledu zdědilo.⁵ Carové se proto stavěli na stejnou úroveň s císařem nebo výš, tím spíše že oslovení „цесарь“ se již používalo pro knížata Hordy a znamenalo „mladší car, carevič“.⁶

.....
¹ Tento pojem zavedl Gerd ALTHOFF, *Spielregeln der Politik im Mittelalter: Kommunikation in Frieden und Fehde*, Darmstadt 1997.

² Obsah misí Mikuláše Varkoče nebyl dosud předmětem zvláštního studia, ale je popsán ve dvou klasických pracích, které dosud neztratily svou hodnotu – Hans UEBERSBERGER, *Österreich und Russland seit dem Ende des 15. Jahrhunderts*, Wien 1906, s. 534–559; Friedrich von ADELUNG, *Kritisch-Literarische Übersicht der Reisenden in Russland bis 1700*, Petrohrad 1846, s. 401–427.

³ Александр КИЗЕВЕТТЕР, Иван Грозный и его оппоненты, Москва 1898, s. 39–42. Již v roce 1492 si moskevští vládcí nárokovali výsady byzantského basilea. Ivan Hrozný je nazýván „*panovníkem všech křesťanů, od východu na západ až do oceánu*“.

⁴ Moskva přejímala byzantský velvyslanecký rituál s větší oblibou než tatarský se systémem neustálého ponižování, jako bylo například klečení a líbání nohou. Ruské zvyky, například setkání s úředníky na hranicích a hostina po audienci, byly typické i pro Tatary na Krymu, ale spíše šlo o společnou regionální praxi. K tomu Владимир САВВА, *Московские государи и византийские василевсы*, Charkov 1901, s. 220–229.

⁵ Дмитрий СТРЕМОУХОВ, *Москва – третий Рим: источники доктрины*, in: Анна ЛИТВИНА – Фёдор УСПЕНСКИЙ (edd.), *Из истории русской культуры*, díl II, kniha 1, Moskva 2002, s. 425–441. Carové proto nechťeli obdržet titul krále od papeže, neboť by to bylo pod jejich důstojnost.

⁶ Михаил ЧЕРНЯВСКИЙ, *Хан или василевс*, in: А. ЛИТВИНА – Ф. УСПЕНСКИЙ (edd.), *Из истории*, s. 447.

Dodržování rituálu bylo velmi důležité pro ruskou společnost i diplomacii 16. století jako naplnění etikety a samotného společenského života. Rusko bylo prodchnuto duchem přísného dodržování „kánonu“ a „starověku“, přičemž každá odchylka byla odsouzena a trestána.⁷ Opatrný a nákladný ruský rituál při setkání s velvyslancem měl vytvořit pocit carské všemocnosti a bohatství. Byl unikátní nikoliv svou strukturou, nýbrž provedením. Když velkokníže Vasilij III. organizoval recepci pro rakouské diplomaty, přísně kopíroval audience, jimiž byl ruský velvyslanec Vladimir Plemjannikov poctěn v Innsbrucku.⁸ Na počátku 16. století Sigmund von Herberstein zaznamenal poměrnost jako významný prostředek moskevské reprezentace, adresovaný jak cizincům, tak i samotné ruské společnosti.⁹ Cesta cizince do Moskvy představovala od začátku kombinaci pompy a kontroly na každém kroku. Na hranici Ruska nebo v její blízkosti se velvyslanec vždy setkal s jedním nebo dvěma *pristavy*. Ve sféře symbolické komunikace měl *pristav* důležitou funkci jakéhosi transkulturního překladu vysvětlujícího rituál.¹⁰

Ruský diplomatický ceremoniál měl koncem 16. století tu zajímavou vlastnost, že zahraniční diplomaté měli prokázat pocty dvěma vládcům dohromady. Zatímco car Fjodor I. vždy poskytoval formální audience, celou záležitost velvyslanec projednával hlavně s faktickým vládcem státu, Borisem Godunovem. Tento bojar zahájil svou cestu k nejvyšší moci v roce 1584, po smrti Ivana Hrozného. Vstoupil do skupiny regentů za cara Fjodora I., který ze zdravotních důvodů vládnout sám nemohl. V důsledku politických intrik a smrti jednoho ze spoluvládců, Nikity Jurjeva, se v roce 1585 Boris Godunov stal fakticky jednotným vládcem Ruska, i když formálně hlavou státu zůstal car Fjodor. Jako šéf vlády Godunov vytvaroval ruskou domácí i zahraniční politiku a přijímal zahraniční diplomaty. V boji o moc Borisi Godunovovi pomáhalo i to, že byl carským švagrem. Právě to pomohlo Godunovovi stát se prvním zvoleným carem Ruska, když poslední Rurikovec Fjodor I. v roce 1598 zemřel.

Na svých cestách do Ruska získal i Mikuláš Varkoč bohaté a pestré zkušenosti, jak vést diplomatická jednání s Rusy. V roce 1589 měl zjistit, zda Moskva pomůže arciknížeti Maximiliánovi Habsburskému obsadit polský trůn, jaké jsou vyhlídky protiturecké ligy a kdo se stane dědicem cara Fjodora. Jednoznačného úspěchu v tom ale nedosáhl. Podruhé přijel do Moskvy v září 1593, aby získal finanční pomoc, a zajistil, aby Rusové

⁷ Людмила ЧЁРНАЯ, *Антропологический код древнерусской культуры*, Moskva 2008, s. 302.

⁸ Moskva přesně kopírovala byzantský rituál setkání s velvyslancem a kladení otázek o zdraví monarchy. Cíl vyrovnat se císaři byl jasný. Kromě toho stejné osoby, které se setkaly s velvyslancem, ho obvykle doprovázely i v paláci velkoknížete. K tomu В. САВВА, *Московские*, s. 249.

⁹ Podtrhovalo to moc cara v očích cizinců i Rusů přijímajících významné hosty. Srov. СИГИЗМУНД ГЕРБЕРШТЕЙН, *Записки о Московии*, díl I, Moskva 2008, s. 526–527.

¹⁰ K funkcím úředníků, jejichž úkolem byl doprovod a policejní dohled nad delegací, Claudia GARNIER, „*Wer meinen Herr ehrt, den ehre ich billig auch.*“ *Symbolische Kommunikationsformen bei Gesandtenempfangen am Moskauer Hof im 16. und 17. Jahrhundert*, Jahrbuch für Kommunikationsgeschichte 7, 2005, s. 27–51, zde s. 31.

zabránili Tatarům pořádat vpády na Západ a přitáhli Peršany k boji proti Turkům. Nic z toho se mu ale nepodařilo. Rusové nicméně zaslali jeho prostřednictvím císaři Rudolfovi II. návrh na dynastický svazek, který se však nekonal.¹¹ Třetí mise v roce 1594 se ukázala jako nejvydařenější. Po slibech, že bude pokračovat v jednáních o protiturecké koalici, obdržel Varkoč od Moskvy jako vojenskou pomoc kožešiny za 45 000 rublů.¹²

Při své první misi dostal Mikuláš Varkoč velkou počtu – velice urozeného *pristava*, bojara Fjodora Pisemského, s delegací 200 osob.¹³ Doprovod byl tak velkolepý, že Varkoč měl pocit, že vidí tisíce jezdců.¹⁴ Při druhé návštěvě popsal při setkání ve Smolensku „700 *dobře zdobených koní*“, i to je však nadsazené.¹⁵ Do Kremlu byl tento Slezan přivezen skrze hlavní, posvátnou Frolovskou věž. Kolem stála řada ozbrojených mušketýrů a krásně oblečených šlechticů ve špalíru o délce asi 500 metrů.¹⁶ Při třetí návštěvě čekaly ve Smolensku davy místních obyvatel podél silnice jen kvůli Varkočovi. Pro delegaci byl okamžitě vypracován seznam potravin a kláštery při této příležitosti darovaly velké množství nejrůznějšího alkoholu.¹⁷ Carský dvůr hradil náklady na provoz velvyslanectví

.....
¹¹ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Russland I, karton 3 (1589–1595), Relatio auss Moskaw. Den 19 Martzj 1594, list 36.

¹² *Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными*, dále jen PDSDR, díl 2, sloupec 233.

¹³ PDSDR, díl I, sloupec 1115. Není hlášeno, kolik lidí přijelo do Ruska s Mikulášem Varkočem, ale odjelo z něj 21 lidí spolu s „*Němci*“ (cizinci), kteří se připojili k delegaci: PDSDR, díl I, sloupec 1217. Každé z následujících misí se již účastnilo více než 30 lidí.

¹⁴ Людмила ЛАПТЕВА, *Донесение австрийского посла о поездке в Москву в 1589 году*, *Voprosy istorii* 6, 1978, s. 95–112, zde s. 97. Předchůdce Mikuláše Varkoče, Johanna Cobenzle a Daniela Prinze vítal Ivan Hrozný v situaci, kdy hledal podporu císaře Maxmiliána II., v roce 1576 s průvodem složeným z 500 lidí, ale to byla výjimka. Proto je za normu považována skupina o velikosti 200 osob, jak předpokládá Леонид ЮЗЕВОВИЧ, *Путь посла: русский посольский обычай, обиход, этикет, церемониал: конец XV – первая половина XVII века*, Petrohrad 2011, s. 88.

¹⁵ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Russland I, karton 3 (1589–1595), Relatio auss Moskaw. Den 19 Martzj 1594, list 10. Na přivítání ve Smolensku je vidět vojvodu v brokátovém oblečení, na koni se zladeným strojem a s 300 jezdci. Srov. Стефан Гейс, *Описание путешествия в Москву посла римского императора Николая Варкоча с 22 июля 1593 года*, Moskva 1875, s. 12. Možná, že Varkoč záměrně přeháněl, protože chtěl císaři zalichotit. V italském spisu zprávy je zase vidět vedle vojvodu „200 *krásně zdobených jezdců*“. K tomu Александр ТУРГЕНЕВ (ed.), *Акты исторические, относящиеся к России, извлечённые из иностранных архивов и библиотек*, díl II, Petrohrad 1842, s. 32.

¹⁶ PDSDR, díl I, sloupec 1139. Takové přivítání bylo obvyklé. Před dvaceti lety zmínil Johann Kobenzl zhruba dva tisíce mušketýrů, ale možná je to přehnané. Srov. *Письмо Иоанна Кобенцля о России 16 века*, *Журнал Министерства народного просвещения* 9, Petrohrad 1842, s. 138. Když Varkoče zavolal Boris Godunov, diplomatovi se dostalo již menší počty, mušketýři tu stáli již beze zbraní. Srov. PDSDR, díl II, sloupec 124.

¹⁷ PDSDR, díl II, sloupec 44–45. Ruský zvyk živení cizích vyslanců na účet státu byl v Evropě neznámý, proto byl někdy považován za mongolský. Existoval ovšem již v 12. a 13. století a byl rozšířen

z vlastních prostředků a dokonce byl připraven zaplatit škody, když Varkoč ztratil majetek následkem požáru.¹⁸

Rituál však vyžadoval, aby velvyslanec ihned pochopil svůj podřízený stav. Diplomát neměl právo na osobní a písemné kontakty bez souhlasu vlády a z cesty do Moskvy se nemohl odchýlit.¹⁹ Dokonce i na procházku po Smolensku šel Mikuláš Varkoč s dovozením *pristava*, který tuto záležitost osobně koordinoval s Borisem Godunovem.²⁰ Ihned po vstupu do Ruska byl Varkoč a jeho monarcha připraven na symbolickou ceremoniální porážku. Rusové vždy požadovali, aby velvyslanec jako první opustil svého koně nebo vůz a sundal si klobouk v reakci na carský pozdrav.²¹ Ale Varkoč podobný spor s vojvodou Smolenska skončil remízou. Oba seskočili ze svých koní a sundali si klobouky současně.²²

Velvyslanec nesměl vstupovat do Moskvy bez povolení a doprovodu. První komunikace s každým úředníkem nebo carem začínala otázkou, zda velvyslanec dorazil zdravý, a pokračovala vzájemnou otázkou na zdraví panovníků. Diplomát stereotypně odpověděl, že když opustil císaře, byl zdravý.²³ Varkoč zároveň nezmínil, že car Fjodor, když slyšel jméno Rudolfa II., se na znamení úcty postavil.²⁴ Při cestování do Kremlu byl Varkoč

.....
 také v Byzanci. Zřejmě však nejde o přejatý obyčej, ale spíše o anachronismus. K tomu В. САВВА, *Московские*, s. 177–180.

¹⁸ F. von ADELUNG, *Kritisch-Literarische Übersicht*, s. 410.

¹⁹ Na konci 16. století tedy přežíval zvyk, který ještě Herberstein nazýval čistě ruským porušením práva diplomata na svobodu pohybu. С. ГЕРБЕРШТЕЙН, *Записки*, s. 531.

²⁰ PDSDR, díl 2, sloupce 195–200.

²¹ Василий Ключевский, *Сказания иностранцев о московском государстве*, Moskva 1916, s. 43. S diplomaty ze států mimo Římsko-německou říši se jindy jednalo hůř. Anglický velvyslanec Charles Carlisle si stěžoval, že ačkoliv *pristav* souhlasil, že opustí sáně synchronně, zavěsil se na ruce služebníků a nedotýkal se země, takže symbolicky „nevysel“. Urážka byla tak vážná, že Carlisle podal carovi protest a marně žádal o porpravu pachatele. Srov. Герд АЛЬГХОФФ – Михаил Бойцов (edd.), *На языке даров: правила символической коммуникации в Европе*, Moskva 2016, s. 216.

²² С. Гейс, *Описание*, s. 12. Varkoč tento zvyk zřejmě znal. Herberstein popsal způsob oklamání ruského *pristava*. Předstíral, že vytahuje nohu ze třmenu, ale počkal, až jeho oponent seskočil z koně, a teprve poté sesedl. Srov. С. ГЕРБЕРШТЕЙН, *Записки*, s. 524–527. Demontrace převahy je specifická pro Rusy jen choreografií, ale nikoli podstatou. K rituálům španělského El Escorialu tento zvyk přirovnal Josef POLIŠENSKÝ, *Poselství z Prahy do Moskvy roku 1589*, Praha 1974, s. 15. Podobný projev viděl i francouzský pozorovatel v době Rudolfa II. Maršál, který vítal velvyslance ze Španělska, Benátek a Mantovy, nastoupil do kočáru, který předtím poslal benátský diplomat, ale odmítl kočár španělský. Zatímco ho vyslanci přivítali ve stoje, maršál se posadil a jako první odjel na Hrad. V tomto případě velvyslanci, podle svého postavení, jeli před agenty. K tomu Eliška Fučíková (ed.), *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze*, Praha 1989, s. 42.

²³ Л. ЛАПТЕВА, *Донесение*, s. 98. To znovu zdůraznilo rovnost cara s nejmocnějším monarchou Evropy.

²⁴ Toto gesto později popsal Adam Olearius. Velvyslanec vykonával dvojí funkci, neboť ztělesňoval jak svého císaře, kterému car prokazoval úctu, tak i sebe jako posla. Dá se předpokládat, že Varkoč

kvůli zvýšení lesku uvedeného obřadu vybaven saněmi nebo koněm; vozidlo přitom bylo bohatě zdobeno zlatem a stříbrem.²⁵ Audience Varkoč nedostával okamžitě. Při první a třetí návštěvě čekal tři týdny pod záminkou svátků a postní doby.²⁶ Kromě toho byl velvyslanec často vyzván, aby si sejmul klobouk, zatímco bojaři si sundali velké kožešinové klobouky, ale nechali malé kloboučky pod nimi.²⁷ Audience byly uspořádány skromněji, bez přísných omezení pravidly. Doprovázelo je obcerstvení a předávání listin, sdělení či dárků, ačkoliv je bylo možné doručit velvyslancovi do domu. Během cesty na hranice byl Varkoč opět pod dohledem *pristava*.²⁸

Důležitou roli hrály v moskevském velvyslanceckém rituálu dary, hody a lov.²⁹ Již předmongolské zvyky Ruska vyžadovaly, aby velvyslanci přivezli velkorysé dary (*pominki*),³⁰ jež měly odpovídat postavení příjemce.³¹ Dárce byl na oplátku odměněn.³² Část darů pro ruský dvůr byla zvlášť připravena; Boris Godunov jednou požádal o plnokrevně

neuvádí toto gesto kvůli tomu, že bylo pokládáno za samozřejmost. K tomu Claudia GARNIER, „Welcher massen die Potschafften empfangen und gehalten werden“. *Diplomatisches Zeremoniell und Ritualpraxis am Moskauer Hof aus der Perspektive westlicher Gesandter im 16. und frühen 17. Jahrhundert*, in: Peter Burschel – Christine Vogel (edd.), *Die Audienz. Ritualisierter Kulturkontakt in der Frühen Neuzeit, Köln–Weimar–Wien 2014*, s. 70–71.

²⁵ С. Гейс, *Описание*, s. 15. Stejný postup byl užit i u Herbersteina. Existovaly však i výjimky. Varkočův nástupce Abraham z Donína žádal kvůli nemoci o přijetí ve vlastním kočáru a toho i dosáhl. Ale i tehdy byl carský kůň veden za ním. Je to dalším důkazem, jak měl ruský rituál blízko k divadelní formě a byl určen pro veřejnost, což potvrdil Леонид ЮЗЕФОВИЧ, *Как в посольских обычаях ведётся*, Moskva 1988, s. 86.

²⁶ Varkoč v tom spatřoval trik, jenž měl z něho vynutit ústupek. Rusové se právě v té době pokusili zjistit, jak se císař Rudolf II. a polský král Zikmund III. dohodli na osudu arciknížete Maxmiliána. Srov. Л. ЛАПТЕВА, *Донесение*, s. 97.

²⁷ F. von ADELUNG, *Kritisch-Literarische Übersicht*, s. 408. Na oplátku za to Varkoč oznámil, že za takové chování nepovažuje sundání čepice, a proto i jeho pokrývka hlavy zůstane na svém místě.

²⁸ PDSDR, díl II, sloupec 184. Cestou zpátky *pristav* naslouchal tomu, co Varkoč říkal o carovi, Godunovovi a misi.

²⁹ Princip nezištného daru, který přesto vyžaduje odpověď (*do ut des*), představoval v 16. století společný prostředek pro zahájení a rozšíření přátelských vztahů jak v Rusku, tak v Evropě. K tomu Герд АЛЬТХОФФ – Барбара ШТОЛЬБЕРГ-РИЛИНГЕР, *Язык даров. Логика и семантика обмена дарами до начала нового времени*, in: Г. АЛЬТХОФФ – М. Бойцов (edd.), *На языке даров*, s. 15.

³⁰ В. САВВА, *Московские*, s. 177.

³¹ Л. ЮЗЕФОВИЧ, *Путь посла*, s. 117. Dar velvyslance, který neodpovídal vznešenosti cara, mohl být veřejně zničen nebo vrácen. Od diplomatů nižší hodnosti se dary někdy nevyžadovaly. V roce 1587 byl císařský vyslanec Jindřich Heugel v Moskvě a žádný dárek nedoručil – PDSDR, díl I, sloupec 983. Na druhou stranu, agent Lukáš Pauli, který několikrát vykonával i úkoly ruského státu, obdržel dary, i když přijel do Ruska jen jako kurýr. Souviselo to zjevně s uznáním jeho dlouholetých osobních zásluh a nikoli jeho diplomatického postavení. Srov. PDSDR, díl II, sloupec 389–418.

³² To bylo znamení nejen velkorysosti, ale také vysoké pozice. Dar bez odpovědi by znamenal vyšší postavení dárce. Když na konci třetí mise poslal car Varkočovi a jeho delegaci kožešiny, byl tento dar

koně a Varkoč slíbil, že je dodá.³³ Naopak při jeho prvním příjezdu do Moskvy nebyl dar – čtyři španělští koně – kvůli konfliktu s Polskem vůbec předán. V takových případech Velvyslanecký úřad Ruska někdy velvyslancovi „půjčoval“ dary, které následně diplomat předával. To ale nebyl Varkočův případ.³⁴ Jako kompenzaci za předchozí chybu v roce 1593 připravila císařská delegace velmi bohaté dary – poháry, umělecké předměty a mechanická zařízení z drahých kovů a kamenů. V roce 1593 Varkoč předal Fjodorovi I. křišťálový pohár ve formě volavky s vyrytým textem W. H. I. B.,³⁵ pušku a kus kamene se zlatou a stříbrnou rudou. Předávání darů mělo přesně stanovené pořadí: nejprve dar od císaře, pak od velvyslance a jeho syna, a nakonec od šlechtické delegace.³⁶ Rusové i Peršané dostali z Římsko-německé říše krásné dlouhé pušky, symbol říšské vojenské převahy.³⁷ Při třetí misi přinesl Varkoč caru Fjodorovi I. dva bezoárové kameny osobně věnované císařem a pozlacené měděné hodiny s planetami a kalendářem svátků. Velvyslanec mu věnoval ještě jiné, podobné hodinky jako svůj osobní dárek.³⁸ Borisu Godunovovi poslal císař stejné zlacené hodiny „s planetami“ a dvěma zlatými řetízkami, přičemž na jednom z nich byl portrét Rudolfa II.³⁹ Hodiny nebyly chápány jako pozoruhodná hračka, ale spíše jako ukázka pokrokových evropských technologií, o které měla Moskva zájem. Chronometry byly také chápány jako symbol dokonalosti kultury a samotného abstraktního konceptu času na Západě.⁴⁰ Hodinky se na ruském dvoře opravdu zalíbily.

doprovázen připomínkou, že ho velvyslanec obdržel za své dary („*послы послано за его поминки*“). Srov. PDSDR, díl II, sloupec 167.

³³ PDSDR, díl II, sloupec 188.

³⁴ Л. ЮЗЕФОВИЧ, *Как в посольских*, s. 89. Velvyslanecký úřad (Посольский приказ) byl v letech 1549–1720 orgánem ruské vlády, který řídil zahraniční politiku, zabýval se diplomatickými vztahy se zahraničními státy, diplomatickou korespondencí a protokolem. Kromě toho řídil některá příhraniční území Ruska a věnoval se výměně a odkupu zajatců.

³⁵ „*Wie heilig ist Bruederschafft*“. С. Гейс, *Описание*, s. 16. Slovo *bratrský* zdůrazňuje rovnost monarchů. Ruský komentátor zde dodává: „*Volavka je rytířský pták, silný a odvážný*“, což je další symbolická nuance. Kus kamene je náznakem praktickým. V poslední misi se Varkoč vrátil do Prahy s požadavkem, aby byli do Ruska vysláni takoví mistři, kteří „*znají zlaté a stříbrné rudy a jsou schopni tavit*“. Srov. PDSDR, díl II, sloupec 234.

³⁶ С. Гейс, *Описание*, s. 16.

³⁷ ТАМТЭЖ, s. 23

³⁸ PDSDR, díl II, sloupec 95. Bezoár je konkrément, patologický pevný útvar v dutých orgánech zvířat. Věřilo se, že rozlučený nebo ponořený do nápoje zachraňuje před otravou. Proto byl vysoce ceněn jako lék, který carové rádi přijali od zahraničních vládců. V roce 1625 byl bezoár poslán do Moskvy perským šáhem, jak to popisuje Михаил Пыляев, *Драгоценные камни, их свойства, местонахождение и употребление*, Petrohrad 1888, s. 210.

³⁹ PDSDR, díl II, sloupec 126. Regentovi Varkoč také představil zlatý řetízek jako osobní dárek.

⁴⁰ Jonathan MARTINEAU, *Times, Capitalism and Alienation*, Leiden 2016, s. 154.

V roce 1597 Abraham z Donína přinesl další, ještě luxusnější, jež odbíjely každou čtvrt hodinu, obsahovaly pohyblivé postavy a hrály hudební melodie.⁴¹

Dárky, jež Mikuláš Varkoč obdržel od Rusů, je možné dělit na dary „na oplátku“, dary na rozloučenou, hostiny a jídlo. Poslední dvě kategorie neměly v rituálu císařského dvora žádné analogie a částečně vyvažovaly přísné zacházení s diplomaty, kteří žili v Moskvě téměř jako zajatci.⁴² Při rozloučení velvyslanci obdrželi obvykle kožešiny nebo živá kožešinová zvířata, látky, oblečení, drahé nádoby, vodku i jídlo na cestu.⁴³ Císař Rudolf II. byl v roce 1593 obdarován nákladněji. Dostal od cara Fjodora perský kaftan, „perský štít s dýkou, damašské ocelové náramky pro lukostřelbu se zlatými rozvodky, bohatě pokryté tyrkysy a rubíny“.⁴⁴ Arciknížeti Maxmiliánovi Habsburskému poslal Boris Godunov nefritový prsten pro lukostřelbu a damašský nůž.⁴⁵ Na vzájemné dary panovníků nelze pohlížet jako na formální záležitost, daň nebo úplatek. Každý dárcce bral v úvahu stav a vkus adresáta, což dokládá touhu po udržení přátelství. Ovšem císařovy dary byly rozmanitější a měly symbolickou funkci.

Hostiny sloužily Rusům rovněž jako prostředek obdarování a seberepresentace.⁴⁶ Někdy trvaly půl dne – pilo se hodně a často. Jednou car Fjodor podal Varkočovi pohár s nápojem jako znamení zvláštní pocty.⁴⁷ Ani regent Boris Godunov nezůstal pozadu. Dne 21. října 1593 nechal připravit hostinu se stovkou jídel na počest Varkoče.⁴⁸

⁴¹ PDSDR, díl II, sloupec 492.

⁴² В. Ключевский, *Сказания*, s. 50. Výjimkou byli angličtí a někdy i turečtí diplomaté, kteří měli zdánlivou svobodu. Ale obvykle o sobě velvyslanci různých zemí ani nevěděli. Tak účinná byla ruská kontrola komunikace. Srov. L. JUZEFOVIČ, *Kak v posolskich*, s. 79.

⁴³ С. Гейс, *Онучанье*, s. 31. Varkoč i Herberstein obdrželi drahý kaftan ze zlatého brokátu. Kožešiny, na něž bylo Rusko bohatší než na zlato a stříbro, byly předávány, aby Moskva ušetřila finanční prostředky; podobně tomu bývalo i v Byzanci. Právě proto odeslal Boris Godunov do Římsko-německé říše kožešiny místo peněz jako válečnou pomoc. Srov. В. САББА, *Московские*, s. 183.

⁴⁴ Tato i další citace jsou uváděny ve volném českém překladu. Damašská nebo damašková ocel je drahý a vysoce kvalitní kov, původně orientální, který obsahuje více druhů železa či oceli. Do Evropy se tato vzácná ocel dostávala přes syrský Damašek. Výrobky z ní Moskva nejraději používala jako drahé dárky zahraničním hostům.

⁴⁵ С. Гейс, *Онучанье*, s. 32. Šlo o pokus udělat orientální exotikou silný dojem na císařský dvůr. Je zajímavé, že ačkoliv bylo v Kremlu hodně zlata a stříbra, byly věci z těchto kovů využity jako dary jen zřídka. Vše muselo zůstat uloženo v pokladnicích.

⁴⁶ ТАМТÉЖ, s. 26.

⁴⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Russland I, karton 3 (1589–1595), Relatio, list 35. „V přední komnatě paláce s velkým množstvím zlatých nádob na pití, stříbrného a pozlaceného nádobí, se hodovalo od poledne až do tří hodin ráno,“ oznamoval Varkoč. Car vždy jedl a pil se svými hosty, na rozdíl od císaře, který se někdy na recepcích jídel ani nedotkl. Blíže Karel VOCELKA – Lynne HELLER, *Život Habsburků*, Praha 2012, s. 256. Osobní carské pohoštění jídlem či alkoholem, zejména chlebem a solí, bylo projevem laskavosti. Varkoč byl tedy přijat velmi příznivě.

⁴⁸ С. Гейс, *Онучанье*, s. 21.

Mimořádná byla i carská recepcce pořádaná 30. října 1593. Car Fjodor seděl u zlatého stolu se zlatým a stříbrným nádobím mezi sluhy v pozlaceném oblečení. Varkoč byl usazen odděleně v blízkosti cara, jeho syn Hans a šlechtici seděli o něco dále. To kopírovalo „vertikální“ hierarchii během audiencí v Kremlu – čím vyšší postavení dotyčná osoba měla, tím výše stála i její židle.⁴⁹ Jednou Varkoč obdržel namísto hostiny zásobu potravin.⁵⁰ Jídlo Rusové podávali diplomatům denně ve zřejmě nadbytečném množství, což okázale značilo carovo bohatství. Rusové přesně označovali, komu byly jaké potraviny určeny, znali tedy přesně složení císařských misí, postavení a funkce každého člena.⁵¹ Jiným zdrojem potravin pro diplomaty byl lov, což byl další způsob sebeprezentace ruského dvora.⁵² Bohatá kořist ukazovala sílu a statečnost cara i bohatství jeho země. Ruský lov nahrazoval absenci jiných zábav pro cizince. Lov, medvědí zápasy a hostiny nahradily představení, alegorie a turnaje, které byly organizovány evropskými panovníky. Ivan Zabelin poukazoval na to, že v Rusku takové zvyky prostě neexistovaly, stejně jako hudba na hostinách, což velvyslanci také zdůrazňovali.⁵³

Kreml přísně uplatňoval pojmenování a oslovení jako prostředek sebeprezentace, znamená vysokého postavení cara a jeho dopisovatelů. Soudě podle jazyka pramenů, byly vztahy mezi Římsko-německou říší a Ruskem přátelské. Prameny z let 1589–1594 obsahují obšírné tituly panovníků. Šlo především o formulace lásky, přátelství a bratrství,

.....
⁴⁹ В. Ключевский, *Сказания*, s. 60. Na audiencích seděl car na pódiu, o trochu níže byl Boris Godunov, dole pak bojaři a strážci. Blíže PDSDR, díl I, sloupec 1354.

⁵⁰ PDSDR, díl II, sloupec 94. Spolu s jídlem se dávalo i pití (pivo, med, evropská vína, vodka), svíčky a koňský pokrm. To je známkou zániku tradice velvyslaneckých hostin. V první polovině 17. století byly potraviny převáženy do velvyslanceckých domů a společné hostiny se nekonaly – В. Савва, *Московские*, s. 184. Jídlo představovalo menší počtu, ovšem přesto šlo o dar – symbolické předání jídla jménem cara, nikoli ze státní pokladny.

⁵¹ PDSDR, díl II, sloupec 185. Během třetího odjezdu dostával Varkoč denně dva nejlepší bochníky chleba, ták kaviáru, ryby, polévku a občerstvení z ryb, 30 vajec, máslo, kroupy, sůl, zakysanou smetanu, cibuli a česnek, čtvrt kbelíku octa, kbelík medoviny a dva kbelíky piva. Tři šlechtici dostali o něco méně kvalitní chléb, méně ryb a dalšího občerstvení; každý pak kbelík vína a piva. Zbytek delegace (27 osob) dostal 14 dávek levného chleba a 26 talířů kaviáru a ryb dohromady. Dávky alkoholu byly štedré: „kbelík“ tvoří 12,3 litrů, Varkoč tedy dostával 37 litrů nápojů. Na seznamu chybí maso – delegace odcházel v době postní, proto se maso nedávalo ani Rusům, ani cizincům. Srov. Дмитрий Занков, *Русь за трапезой*, Moskva 2016, s. 166. Na cestě předtím ho měl Varkoč mnoho – během 16 týdnů si delegace dostala 48 volů, 336 beranů, 1680 slepic, 112 hus, 224 kachen, 11 200 vajec, 336 liber másla, 10 losů. Srov. С. Гейс, *Описание*, s. 36.

⁵² С. Гейс, *Описание*, s. 19. Gejs psal o stovkách zabitých zvířat, o losech, které Varkoč dostal jako dárek, a o lišce, kterou prý car chytil vlastníma rukama.

⁵³ Na této slavnostní hostině hudba nehrála. Srov. С. Гейс, *Описание*, s. 29. Evropané to mohli chápat jako znak chudé kultury, ale ruská morálka přímo považovala za hřích „*housle a každý druh hudby*“ při jídle, protože „andělé Boží opouštějí tuto hostinu“, jak to formuloval „Domostroj“. Hudba se na moskevském dvoře provozovala, ale odděleně od jídla, jak zdůraznil Иван Забелин, *Домашняя жизнь русских царей*, Moskva 2008, s. 282.

kteří si císař a car navzájem nabízeli v zasílaných sděleních.⁵⁴ Láska zde znamenala nejvyšší kvalitu vztahů, přátelství pak stav míru nebo spolenectví, zatímco bratrství odkazovalo na rovnost císaře a cara.⁵⁵ V říšských instrukcích a hlášeních byl jazyk méně přísný, car je tam krátce osloven jen jako „car a velkokníže“. V jednom z dopisů Rudolfa II. do Moskvy je vidět i titulování „*zamoderzez*“ – zkráceně „*samoděrzec*“ (panovník), který se používá bez překladu a porozumění.⁵⁶ Titul car je v říšských listinách také sémanticky nejednoznačný. Nebyl chápán na téže úrovni jako císařský, což Moskva prosazovala, ale nižší.⁵⁷ Mikuláš Varkoč a tajemník jeho druhého poselství Stefan Gejs v dopisech a diářích často nazývali cara Fjodora jen „*velkokníže*“ nebo „*Jeho Všemohoucnost*“.⁵⁸ Říše ovšem ve své interní komunikaci rovnost císaře a cara neuznávala. Zmiňovala ji pouze v listech adresovaných do Kremlu. Co se týká statusu a hodnosti velvyslance, řešil se při každé návštěvě znovu. Při první Varkočově návštěvě dospěl Velvyslanecký úřad k závěru, že Varkoč je „*císařův radní šlechtic*“.⁵⁹ To byla vysoká, třetí nejvyšší hodnost v Rusku. Velvyslanec byl však později „*degradován*“ a nazýván jen křestním jménem a jménem po otci, zřejmě vymyšleným – „*Nikolaj Ivanovič*“.⁶⁰ To byla také velká pocta, ale zároveň mohlo toto oslovení odpovídat i nižší hodnosti „*radního djaka*“.⁶¹ Ale častěji byl Varkoč nazýván „*Nikolaj / Mikolaj*“ – uctivým plnohodnotným jménem s tykáním, což formálně odpovídá ještě nižší hodnosti „*djaka*“.⁶²

⁵⁴ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Russland I, karton 3 (1589–1595), Relatio, list 20. „*Lieben freund vnnd Bruedernn erbietten*“, píše o tom Varkoč.

⁵⁵ Fjodor a Rudolf II. se někdy vzájemně nazývali „*Vaše láska*“. Bratrství označovalo v ruských listinách 16. století tradičně spíše společenskou než příbuzenskou kategorií a v diplomatické komunikaci bylo znakem rovnosti. Rudolf II. a Boris Godunov se v době regentství nikdy neoslovovali „*bratře*“. Car arciknížete Maxmiliána také nikdy nenazýval bratrem, nýbrž ho tituloval pouze „*císařův bratr, arcivévoda rakouský*“. Na mimořádný případ, kdy bratrství znamenalo stupeň příbuznosti, upozornil Александр Филюшкин, *Титулы русских государей*, Moskva–Petrohrad 2006, s. 224–229.

⁵⁶ Ruský státní archiv starých aktů (RGADA), fond 32, soupis 2, karton 14, list 3, inscriptio.

⁵⁷ Krymského chána Varkoč také nazýval carem („*Tartarisch Czar von Precopia*“). K tomu F. von ADELUNG, *Kritisch-Literarische Übersicht*, s. 410.

⁵⁸ *Großmächtigkeit*. Varkoč zvláště vysvětloval císaři, že car Fjodor není roven Rudolfovi II. a jeho titul „*mocný panovník a car*“ ve skutečnosti znamená „*velkokníže*“, poznamená Л. ЛАПТЕВА, *Донесение*, s. 96.

⁵⁹ PDS DR, díl I, sloupec 1101. Velvyslanecký úřad okamžitě rozhodl, že v Praze má Varkoč vysoké postavení, ačkoliv neví, zda je velvyslanec nebo jen vyslanec. Vztahy s Římsko-německou říší však byly pro Godunova důležité.

⁶⁰ Tzv. „*jménování s -vičem*“. Srov. F. von ADELUNG, *Kritisch-Literarische Übersicht*, s. 408.

⁶¹ Думный дьяк. Nikolaj ROGOŽIN (ed.), *Око всей великой России. Об истории русской дипломатической службы 16 – 17 веков*, Moskva 1989, s. 19. Varkoč význam jména po otci sotva pochopil. O *pristavovi* Fjodorovi Pisemském píše „*řekl tento Andrejevič*“. Srov. Л. ЛАПТЕВА, *Донесение*, s. 97. Ve svých hlášeních nazývá Godunova „*Boris Fedrowiz*“ nebo jenom „*herr Boris*“. Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Russland I, karton 3 (1589–1595), Relatio, list 19.

⁶² Л. ЛАПТЕВА, *Донесение*, s. 97.

Co se týká zážitků císařských diplomatů v Rusku, musí být interpretovány v kontextu představy o takzvaném „ruském barbarství“. Koncepte despotickeho Ruska s divokými zvyklostmi, která byla v Evropě populární, vznikla současně s obnovením rusko-evropských kontaktů v 15. století. Šlo o zjevné odcizení, vytvoření obrazu jiného (*otherization*), ale existovaly i objektivní důvody. Diskurs tzv. „ruského barbarství“ byl v mnoha ohledech položen Sigmundem Herbersteinem, jehož dílo *Zápisky o moskevských záležitostech* líčilo Rusko jako divokou zemi s tyranem v čele.⁶³ Herberstein málokdy hodnotil přímo, ale nabízel mnoho příkladů. Rusko v nich vypadalo jako země od původu bohatá, ale s krutým panovníkem a všudypřítomnou korupcí úředníků, nad kterou vladař zavírá oči. Jeho obyvatelstvo popsal Herberstein jako bezprávné a zchudlé, současně pobožné, avšak holdující alkoholu.⁶⁴ Šíření tohoto diskursu podporoval Herbersteinův status objevitele, rychlý pokrok typografie a kultura přejímání od autorit. Rovněž novinové zprávy sehrály svou roli. V druhé polovině 16. století přicházely do českých zemí podrobné popisy vojenských akcí ruského státu, který byl líčen jako agresor. Obraz Ruska v Evropě dále zhoršila *oprícnina*, novgorodský teror a krutosti armády Ivana Hrozného v pobaltských zemích. Posílil se tak diskurs moskevského barbarství a tyranie.⁶⁵ K hlavním tématům rukopisných novin patřila krutost a vojenská síla Rusů.⁶⁶ Na druhé straně existoval etnografický zájem o ruskou *terra incognita*, jenž byl podněcován nedostatkem informací.⁶⁷ I na počátku 18. století se evropská komentátoři nemohli shodnout na tom, zda je Rusko součástí Evropy či nikoli.⁶⁸ Současně pozorovatelé kvůli své touze vidět v Rusovi „jiného“, zkruslili rozsah despotismu posledních Rurikovců, ale ne jeho podstatu.⁶⁹

⁶³ Jan HENNINGS, *Russia and the Courtly Europe: Ritual and the Culture of Diplomacy, 1648–1725*, Cambridge 2016, s. 38–39.

⁶⁴ С. ГЕРБЕРШТЕЙН, *Записки*, s. 261–263.

⁶⁵ Navzdory skutečnosti, že spolu s protimoskevskými zpravodajskými materiály obíhaly v Římsko-německé říši i neutrální novinky o vojenských akcích Rusů, pocházela většina zpráv od nepřátel Moskvy, Poláků a Litevců, s nimiž mnozí v říši sympatizovali. Nadto tyto novinky kolovaly hlavně v čase války, a proto měly vzhled a úkoly vojenské propagandy. K tomu Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *Obraz Polsko-litevského státu a Ruska ve zpravodajství české šlechty (1450–1618)*, České Budějovice 2015, s. 198–205.

⁶⁶ ТАМТЄЖ, s. 211.

⁶⁷ ТАМТЄЖ, s. 199.

⁶⁸ J. HENNINGS, *Russia*, s. 30.

⁶⁹ Marshall T. POE, „*A People Born to Slavery*“: *Russia in Early Modern European Ethnography, 1476–1748*, New York–London 2000, s. 144. Jak poznamenává Poe, další „objevitel“, Richard Chancellor, který našel námořní cestu do Archangelska a hodnotil Rusko příznivěji než Herberstein, prostě „přišel příliš pozdě“ na to, aby získal dostatečný vliv na evropskou literaturu o Rusku, která by v takovém případě vypadala jinak.

Herberstein evidentně ovlivnil císařské diplomaty a jejich vnímání Ruska.⁷⁰ Ale Varkoč a tajemník jeho druhého poselství Stefan Gejs mluvili o Rusku zdrženlivěji a popisovali především vlastní diplomatickou činnost. Velvyslanec nevnímal projevy despotismu, naopak charakterizoval cara Fjodora jako „prostého a plachého“.⁷¹ Herbersteinův diskurs tzv. „ruského barbarství“ Varkoč více méně podporoval, ale snažil se být objektivní. Neměl rád podezřivost Rusů, avšak líbila se mu jejich „měkká duše“.⁷² Slezský šlechtic považoval mnohé moskevské zvyky za divoké, ale Rusové byli v jeho očích ctnostní křesťané.⁷³ Varkočovi též imponovalo, že Rusové chránili Evropu před tatarskými muslimy a trestali porušení přísahy.⁷⁴ Jeho tajemník Stefan Gejs začal svůj příběh právě naznačením barbarství. Líčil chudá města a vesnice v polsko-ruském pohraničí a symbolicky překračoval kulturně geografickou pustinu, která oddělovala evropský způsob života od ruského. Ve Smolensku se podle něj blahobyť vracel, ale evropské zvyklosti již nikoliv.⁷⁵ Gejs psal hodně o pravoslaví. Líbil se mu Smolensk⁷⁶ a Moskva, Kreml, chrámy a zvony.⁷⁷ I přes velkou zbožnost údajně jen málokdo z Rusů znal modlitbu Otče náš.⁷⁸ Ruské mravy vykreslil tajemník jen fragmentárně. Byl překvapen, že ženy zřídka chodily ven a sňatek se mohl konat i v jejich nepřítomnosti. V obchodu údajně Rusové podváděli,⁷⁹ opilství se tu považovalo za „hnusný stav“ a bylo ho vidět jen pouze během svátků.⁸⁰

70 Johann Kobenzl, který knihu Herbersteina přečetl, píše, že Rusové jsou kacíři, ale velice pobožní, a car je po nich oprávněn požadovat majetek, službu a život. Srov. *Письмо Иоанна Кобенцля*, s. 133.

71 Л. ЛАПТЕВА, *Донесение*, s. 97.

72 ТАМТÉЖ, s. 110. Varkoč charakterizuje *pristava* Pisemského jako inteligentního a příjemného, s rafinovanými způsoby. ТАМТÉЖ, s. 97.

73 ТАМТÉЖ, s. 110. Pozoruhodný je kontrast podle dichotomie „barbarství – křesťanství“. Varkoč zdůrazňoval spíše morální a kulturní zaostalost Rusů, než jejich neevropskou kulturu a předpokládanou divokost. Lze to chápat tak, že Moskvané sice ještě nedosáhli úrovně Evropanů, což však neznamenalo, že by jí nemohli dosáhnout.

74 ТАМТÉЖ, s. 110

75 С. ГЕЙС, *Описание*, s. 11. Na ruské straně hranice je „divoká poušť“ a „mizerné vesnice“.

76 ТАМТÉЖ, s. 12.

77 ТАМТÉЖ, s. 33–35.

78 ТАМТÉЖ, s. 33–35. Není jasné, jak Gejs dospěl k tomuto závěru, protože neuměl rusky. Pravděpodobně vycházel z doslechu. Angličan Giles Fletcher, který navštívil Moskvu téměř současně, také popisoval ruskou zbožnost jako povrchní. Kritický byl k neustálému křížování se, neboť Rusové podle něj nechápali pravou moc a význam kříže. Diskurs „neskutečné ruské víry“ tedy již také vznikl. K tomu Giles FLETCHER, *Russia at the Close of the Sixteenth Century*, New York 1856. s. 135.

79 Sigmund von Herberstein psal o téže věci. Rusové měli prý sklon k „zákeřným projevům“ a nutili cizince více platit. Srov. С. ГЕРБЕРШТЕЙН, *Записки*, s. 277–279.

80 С. ГЕЙС, *Описание*, s. 34.

Tajemník se nesnažil o přesnost a úplnost, nýbrž vytvářel obraz jiného, takže popsal jen obyčej, které se neshodovaly s těmi evropskými.

Je však pozoruhodné i to, co Varkoč a Gejs neviděli. Oba se nezmínili o mýtickém a ponižujícím zvyku veřejného mytí rukou carem po stisku ruky s katolíky, který byl znám díky Herbersteinovi a Antoniu Possevinovi.⁸¹ To opět vyvolává pochybnosti, zda tento obřad vůbec existoval. Zprávy o něm se však v Evropě později opakovaly jako důležitý rys obrazu druhého, který zdůraznil jinakost Rusů v oblasti náboženství, což bylo důležité.⁸²

Na závěr je podstatné zdůraznit, že diplomatický ceremoniál při kontaktech mezi Moskvou a Římsko-německou říší odrážel silný zájem obou státních útvarů. K rozvoji vzájemných vztahů na konci 16. století přispěl právě Mikuláš Varkoč. V době jeho mise také pražský dvůr již dobře znal diplomatickou choreografii Rusů a dovedně využíval prostředky symbolické komunikace. Úspěšná translace vysokého mezinárodního postavení císaře do Ruska byla umožněná kulturou dáreků, která se vyvinula koncem 16. století.⁸³ Moskva se svou divadelností a složitým rituálem recepcí právě proměňovala diplomatický obřad na nekonečnou podívanou.⁸⁴ Přesvědčovala svět i svůj lid stejně jako elity, že se stala prvotřídní silou s panovníkem, který jednal s císařem jako rovný s rovným. Jak prokazují Varkočovy mise, rituál velvyslanectví Ruska se od doby Herbersteina změnil málo. Jeho zvláštnosti v komunikaci říšského velvyslance s Rusy jsou obecně stejné a nijak se nemění v závislosti na úlohách poselstev, například v případech, kdy měl Mikuláš Varkoč požádat o finanční pomoc. Stále bohatší dary říšských delegací byly podle všeho dlouhodobým trendem, nikoli pokusem ovlivnit právě Borise Godunova. Ale známky sjednocení ruského rituálu s evropským jsou již patrnější. Rusko respektovalo obecně uznávaný diplomatický princip vzájemnosti a vytvořilo systém symbolické sebereprezentace carů, jenž byl založen na politickém mýtu nadřazenosti. Tento mýtus je ideologická

⁸¹ Oba popsali tento zvyk z doslechu, i když Herberstein viděl vedle velkoknížete „*Javor s umyvadlem*“. Srov. Л. ЮЗЕФОВИЧ, *Как в посольских*, s. 198–199.

⁸² Rusové se však nestyděli připomínat, že velvyslanci jsou nevěřící, v podstatě kacíři. Když Varkoč na druhé cestě do Moskvy onemocněl, bylo mu zakázáno jet na odpočinek do Možajska, protože toto město bylo posvátné a uzavřené pro nepravoslavné. С. ГЕЙС, *Описание*, s. 14.

⁸³ Ještě v roce 1517 tvrdil Herberstein Rusům, že v Římsko-německé říši není zvykem dávat velvyslancecké dárky, ale v polovině 16. století císařský dvůr tento zvyk přijal. Srov. С. ГЕРБЕРШТЕЙН, *Записки*, s. 552.

⁸⁴ Divadelnost chování Godunova Varkoč zdůraznil. Je jedním ze dvou cizinců, kteří popsali jeho charakteristické gesto. Když chtěl Boris Godunov ukázat, jak se stará o lidstvo, uchopil výstřih své košile s perlami a sliboval, že i ji bude sdílet se všemi. Srov. Сергей ПЛАТОНОВ, *Очерки по истории Смуты в Московском государстве 16–17 веков*, Moskva 1937, s. 163.

osa, na níž Moskva navlékala jakékoliv diplomatické praktiky, ať již byzantské, tatarské a západní. Druhým pilířem rituálu byla křesťanská etika.⁸⁵

Koncem 16. století se iniciativy nejčastěji ujímal císař a diktoval agendu, zatímco Moskvě nezbývalo nic jiného než reagovat.⁸⁶ Proto kontakty s Římsko-německou říší sloužily Borisi Godunovovi jako důležitý kompenzační prostředek sebereprezentace, i když nepružný rituál občas zatemňoval samotný obsah vztahů. Potřeba vypadat jako rovnocenný diplomatický partner nejsilnějšího monarchy Evropy nutila Moskvu udržovat nejvyšší úroveň vztahů s Rudolfem II. a pomáhat mu bez vyhlídky na vlastní prospěch. To nepomohlo domu Godunových zůstat u moci, ale rozvíjející se vazby na Římsko-německou říši byly později využity novou dynastií Romanovců. Pokud jde o ruské dojmy Mikuláše Varkoče a Stefana Gejsa, oba spatřovali v Rusku něco jiného, než tvrdily říšské noviny a Sigmund von Herberstein. Na rozdíl od svého slavného předchůdce se Slezan nesnažil popsat život a zvyky Rusů, ale zaměřil se na služební stránku cesty. Mikuláš Varkoč sice sdílel diskurs tzv. „ruského barbarství“, ale snažil se být objektivní a pragmatický. Za účelem politického sblížení hledal nějaké styčné body s Rusy, jež nacházel například v křesťanských hodnotách.⁸⁷

.....

⁸⁵ Nejblížejší obdobou politické činnosti byl pojem „*činnost panovnícká a zemská*“ („дело государево и земское“), roznamená Михаил Кром, *К пониманию московской „политики“ 16 века: дискурс и практика российской позднесредневековой монархии*, in: Одиссей: Человек в истории, Moskva 2005, s. 283–303.

⁸⁶ Isaiah GRUBER, *The Muscovite Embassy of 1599 to Emperor Rudolf II of Habsburg*, Montreal 1999, s. 10.

⁸⁷ Tento článek vznikl s podporou Grantové agentury Jihočeské univerzity v rámci grantu GA JU 068/2018H. Autor děkuje prof. PhDr. Václavu Bůžkovi, CSc., PhDr. Janu Šimánkovi a Mgr. Kateřině Pražákové, Ph.D., za účinnou pomoc při přípravě tohoto článku.

Vladimir Panov

Three Missions of Niclas Warkotsch to Moscow in 1589–1594 in the Light of Russian Diplomatic Ritual (Abstract)

Niclas Warkotsch was one of the most important characters in diplomatic relations of the Holy Roman Empire and Russia in the end of 16th century. While the factual side of his three missions to Moscow has been more or less covered by Czech, Austrian and especially Russian historians and primary sources, the aspects of symbolic communications between the two powers still remain unexplored. Warkotsch's missions are especially helpful in shed light on Russo-Habsburg relationships and on Russian diplomatic ritual and practices that served them. His journeys, first of all, clearly show that by Russian government considered the Rudolph II's court as one of its key international partners, using those ties as a tool of its international and domestic self-representation. The Russian ambassadorial ceremonial demonstrates precisely that, so that Moscow sometimes even retreated from its strict diplomatic rites. Secondly, it is evident that by the end of the 16th century the Empire mastered Russian diplomatic rituals (especially the elaborate culture of gifts and receptions) for practical use, but nevertheless saw the Russian tsar a somewhat politically and ceremonially inferior figure. And thirdly, Warkotsch's missions show a hint of changes in an influential Herbersteinian discourse of barbaric and tyrannical Russia. As powerful as it was, this discourse nevertheless failed to prevent the two states of coming closer together on the grounds of common political interests and Christian values.

KEY WORDS:

Niclas Warkotsch; Europe and Russia; 16th century diplomacy; symbolic communications and self-representation